

מושגי יסוד, עמ' 1

הייצוג הפונטי של מילה מורכב מדהגאים שבהגייתה. כותבים אותו בסוגריים מרובעים ומשתמשים בסמלים פונטיים. למשל (לפי הגייתם של רוב דוברי העברית):

נהדר [needar]
גי'פ [ʃip]
חוזר [xozer]
להחזיר [leayzir]

אם דוברים שונים מבטאים מילה מסוימת בדרכים שונות, הייצוג הפונטי יהיה שונה.

נהדר (בהגייה קפדנית) [nehedar]
חוזר (מבטא מזרחי) [hozer]

אבל ... יש יותר מאחורי ההגייה (פונטיקה).

התובנה שעומדת מאחורי הפונולוגיה היא שלמרות שרוב הפרטים של ההגייה של מילה מסוימת הם שרירותיים, יש גם פרטים צפויים. מי שרוצה להבין את ההגייה של מילים חייב להבחין בין החלקים השרירותיים לחלקים הלא-שרירותיים. וזה מה שהפונולוגיה עושה: היא מבדילה בין החלקים השרירותיים של ההגייה לבין החלקים הצפויים.

כדוגמא לכך, שימו לב לעובדה שההגה הראשון במילה חוזר הוא [x] ושההגה הרביעי במילה החזיר הוא [ç]. העובדה שמדובר בחוככים וילוניים היא שרירותית לגמרי; אין סיבה שהמילים יכללו הגה כזה. מצד שני, צפוי שבמילה להחזיר החוכך הילוני הוא קולי: בעברית (כמעט) כל חוסם שבא לפני חוסם קולי הוא קולי. משום כך, ייצוג ההגה הרביעי בלהחזיר כ-[ç], למרות שהוא מדויק מבחינה פונטית, אינו מייצג נכון מה שדוברי עברית עושים כשהם מבטאים את המילה. הם מבטאים חוכך וילוני, אלמנט שרירותי בהגיית המילה. כשהם מבטאים את החוכך הילוני, הם מבטאים אותו (באופן צפוי) עם קוליות. מבחינה בלשנית (ובניגוד לנקודת ראות פיזית), ייצוג מדויק היה מציין שבמילה להחזיר יש חוכך וילוני (לא קולי) – בדיוק אותו צליל שיש במילה חוזר.

המובן הזה של „צליל“, לפיו יש אותו צליל במילים להחזיר ו-חוזר, מכונה **פונמה** (phoneme), והביצועים השונים של פונמה נקראים **אלופונים** (allophones). מסמנים פונמה ע"י השימוש בקווים אלכסוניים במקום סוגריים מרובעים. אפשר להגיד שלפונמה העברית /x/ יש האלופונים [x] ו-[ç]. הביטוי הפורמלי של האספקטים השרירותיים הוא רשימה (בסדר הנכון) של הפונמות שמרכיבות את המילה. ייצוג כזה מכונה **ייצוג פונמי** (phonemic representation) או **ייצוג תשתיתי** (underlying representation). הייצוגים התשתיתיים של המילים חוזר ו-להחזיר הם:

חוזר /xozer/
להחזיר /leaxzir/

מושגי יסוד, עמ' 2

את הפן הצפוי של ההגייה מבטאים חוקי ההגייה, המכונים **חוקים פונולוגיים** (phonological rules). אפשר לומר שהייצוג הפונטי נגזר (derived) מהייצוג התשתיתי ע"י החוקים הפונולוגיים. במקרה שלנו, חוק פונולוגי שנקרא „הידמות בקוליות” גוזר [leaxzir/ מ- /leaxzir/. בניסוח בלתי-פורמלי, החלק הרלוונטי של החוק אומר:

חוסם נהיה קולי בהקשר: לפני חוסם קולי

בניסוח קצת יותר פורמלי:

חוסם ← קולי \ _____ חוסם קולי

או, משמאל לימין:

obstruent → voiced / _____ voiced obstruent

ההגייה של מילה היא אפוא התוצאה של הפן השרירותי בשילוב עם הפן הצפוי; במושגים טכניים: הייצוג הפונטי הוא התוצאה של יישום חוקים פונולוגיים בייצוג התשתיתי:

הרכיבים השרירותיים של ההגייה אינם תכונות של מילים, אלא של מורפמות (צורנים). לכל מורפמה (אם אין לה אלומורפים) יש ייצוג תשתיתי אחד, בלי קשר לזהות המילה בה היא נמצאת. הייצוג התשתיתי של מילה בעלת יותר ממורפמה אחת מורכב מהייצוגים התשתיתיים של המורפמות שלה. למשל, יש למילים סוגר [soger] ו-לסגור [lizgor] אותו שורש, ולכן הייצוג התשתיתי של לסגור [lizgor] הוא

/lisgor/

ההבדל בהגיית הצליל הראשון של השורש בשתי המילים האלה ([soger] מול [lizgor]) נובע מחוק ההידמות בקוליות.

מושגי יסוד, עמ' 3

עוד דוגמא: מורפמת הריבוי באנגלית, שמבטאים אותה [s], [z] או [ɪz], כפוף לפונמה שבאה לפנייה. הייצוג התשתיתי הוא תמיד /z/; ההגייה כ-[s] או [ɪz] נובע מחוקים פונולוגיים (הידמות בקוליות והצבת תנועת חציצה).

/tri:z/	[tri:z]	'עצים'
/læʃz/	[læʃz]	'ברחים'
/gamz/	[gamz]	'חניכיים'
/miθz/	[miθs]	'מיתוסים'
/riʃz/	[riʃz]	'רכסים'
/bætz/	[bæts]	'עטלפים'

אז חשוב לזכור: ייצוג תשתיתי הוא תכונה של מורפמות.

שימו לב להגה [f] בכל אחת מהמילים העבריות הבאות:

[falafel]	פלאפל
[niftax]	נפתח
[dixu]	דיווח
[leaftiax]	להבטיח

במילה פלאפל [f] הוא סתם /f/. אבל המילה נפתח נגזרת מורפולוגית מהמילה פתח. מכיוון שהמילה פתח מתחילה ב-/p/, ה-[f] במילה נפתח חייבת להיות /p/. תשתיתי. במילה דיווח מוסיפים את הסופית -י למילה דיווח, שיש בה /v/, כך שה-[f] חייב להיות /v/. תשתיתי. לבסוף, להבטיח נגזרת מבטח, ולכן ה-[f] הוא /b/. תשתיתי. כך, אנחנו רואים שאפשר לגזור [f] פונטי בעברית מ-/f/, /p/, /v/, או /b/. תשתיתי.